



OSMANLI VE JAPON AYDINLARI ÜZERİNDE J. J. ROUSSEAU ETKİSİ
J. J. ROUSSEAU'S INFLUENCE ON OTTOMAN AND JAPANESE INTELLECTUALS

Yasemin YAZICI

Erciyes Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

yaseminndavarci@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3110-8300

ÖZ

“Düzenlemeler” manasında kullanılan Tanzimat Dönemi Osmanlı’da; 1868’de başlayan Meiji Dönemi ise Japonya’da ideolojik hareketlerin yoğun olarak görüldüğü dönemlerdir. Her iki ülke de Batılı Aydınlanma fikirlerinden uzak kaldığı için, toplumsal değişimler bu ideolojileri araştırmayı gerekli kılmıştır. Özgürlük, eşitlik, egemenlik, doğa durumu gibi birçok kavram temelinde Milliyetçilik ve liberalizm gibi ideolojileri derinden etkileyen Rousseau, Osmanlı ve Japon entelektüellerinin siyasi modernleşme programlarına rehberlik etmiştir. Bu çalışmada, 19. yüzyıl Osmanlı ve Japon düşünce dünyasında Rousseau’un etkisi kaleme alınmıştır. Rousseau’ya ait siyasi kavram haritası üzerine inşa edilen fikirlerin yanı sıra, kendisine yöneltilen eleştiriler de çalışmanın odak noktasıdır. Makalenin temel amacı ise, Osmanlı ve Japon modernleşmesinin ideolojik kökenlerini ve niteliklerini Rousseau çerçevesinde anlayabilmektir. Bu doğrultuda, mikro ölçekte Rousseau etkisine odaklanarak makro ölçekte Osmanlı ve Japon modernleşmesinin fikri alt yapısını anlamamızı sağlayacak karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Rousseau’nun toplum sözleşmesi, egemen, halk egemenliği, doğa durumu, özgürlük, eşitlik vb. siyasi kavramlar ekseninde, Osmanlı ve Japon entelektüellerini etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, edebiyat alanında da Rousseau etkisinin görüldüğü, çalışmanın bir diğer sonucudur.

ABSTRACT

The Tanzimat Period in the Ottoman Empire and the Meiji Period in Japan were transformative eras marked by intense ideological movements. Since both countries remained far away from Western Enlightenment ideas, social changes made it necessary to research these ideologies. Rousseau, a pivotal thinker of the Enlightenment, profoundly influenced concepts such as freedom, equality, sovereignty and the state of nature. His ideas shaped the modernization efforts in both the Ottoman Empire and Japan. In this study, Rousseau's influence on the 19th century Ottoman and Japanese thought was examined. In addition to the ideas built on Rousseau's political concept map, the criticisms directed at him are also the focus of the study. The main purpose of the article is to understand the ideological roots and characteristics of Ottoman and Japanese modernization within the framework of Rousseau. In this direction, a comparative method was used to enable us to understand the intellectual infrastructure of Ottoman and Japanese modernization on a macro scale, focusing on the Rousseau effect on a micro scale. As a result of the study, it was determined that Rousseau's political theories significantly shaped Ottoman and Japanese intellectuals, influencing political ideologies and literature.

Geliş Tarihi:
19.07.2024

Kabul Tarihi:
19.08.2024

Yayın Tarihi:
20.12.2024

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti
Japonya
İdeoloji
Edebiyat
siyasi düşünce
Jean Jacques
Rousseau.

Keywords

Ottoman Empire
Japan
Ideology
Literature
political thought
Jean Jacques
Rousseau.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1524006>

Atıf/Cite as: Yazıcı, Y. (2024). Osmanlı ve Japon aydınları üzerinde J. J. Rousseau etkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Türkiye-Japonya Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 66-78.

Giriş

Modernleşmeyi beraberinde getiren ideolojik oluşumlara Osmanlı ve Japonya penceresinden baktığımızda, “düzenlemeler” (Mardin, 2009: 9) manasına gelen Tanzimat Dönemi Osmanlı’da; kapıların dış dünyaya açıldığı Meiji Dönemi de Japonya’da kilit noktasıdır. Hem Osmanlı hem Japonya için şu açıktır ki 1800’lü yılların ortasına dek her iki ülke de Batılı Aydınlanma düşüncelerinden oldukça uzak kalmıştır. Yaşanan isyan hareketleri, yönetim ve bürokrasideki bozulmalar, Batı’nın yakından tanınmaya başlanması gibi birçok neden artık her iki ülkede de reform hareketlerini gerekli kılmıştır. Her iki ülkedeki Batı algısına baktığımızda uygarlaşma kavramının Batılılaşma ile eş değer tutulduğu, diğer yandan geleneklere bağlı kalınmasını gerekli gören fikirlerin de dikkat çektiği, ilerleme anlayışının vurgulandığı, bireysel özgürlüklerin veya devletin gücünün ön planda tutulması gerektiği (Berkes, 1975: 194) yönünde ideolojik çeşitlilikleri görmekteyiz. Ancak, Osmanlı ve Japonya’daki reformları kıyasladığında Niyazi Berkes, iç ve dış politikadaki sorunlar, gericilik akımları gibi nedenlerden ötürü, Osmanlı yenileşme hareketlerinin Japonya’dan daha zor ilerlediği görüşündedir. Ayrıca, her iki ülkedeki Batı uygarlığı meselesini, Japonya’da Batı etkisi başlamadan önce “ulus” anlayışının varlığına dayandırarak kıyaslamıştır (Berkes, 1975: 24, 259). Dolayısıyla, Osmanlı ve Japonya’da Batılı ideolojilerin odaklandığı temel kavramlarda da farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı ve Japonya’daki modernleşme programının fikri temellerine baktığımızda, bir entelektüel hareket veya akımın temsilcileri olan, fikirlerini bu hareketten besleyerek toplum ve devlet için bir formül ortaya koyan entelektüelleri ele almak önemlidir. Rusya’da ortaya çıkan “Entelijansya” ya benzer bu aydın grupların Japonya’da ortaya çıkışı 1873 olarak kaynaklarda geçmekte iken (Masaaki, 1958: 1), 19.yüzyıl Osmanlı’daki aydın gruplar Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar vb. şeklinde anılmaktadır (Türe, Türe, 2017: 329). Bu yüzyılda gerçekleşen toplumsal değişikliklerin Batılı düşüncelerin incelenmesine duyulan ihtiyacı doğurduğu söylenebilir. Fransız Devrimi ile ortaya çıkan fikirlerin ve milliyetçilik başta olmak üzere bu ideolojilerin fikri temellerini ortaya koyan Rousseau gibi düşünürlerin, bu aydın grupların modernleşme programına rehberlik ettiğini söyleyebiliriz. Fakat Mardin tarafından savunulan, Fransız İhtilali düşüncelerinin Osmanlı’da doğrudan açık bir kabul görmediği düşüncesini belirtmemiz gerekmektedir (Mardin, 2009: 192). Çünkü Japonya’ya baktığımızda da aynı şekilde doğrudan Fransız İhtilali düşüncelerinden ziyade, ardından gelen milliyetçilik ve liberalizm gibi akımların modernleşme programında daha etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Jean Jacques Rousseau’nun (1712-1778) fikir dünyasını kısaca özetleyecek olursak, Cenevre doğumlu ahlak ve siyaset felsefecisi olan Rousseau, kendi kendini yönetme idealine hayranlık duymuş, genel irade savunusu temelinde milliyetçiliğin fikir öncüleri arasında görülmüştür. Ancak milliyetçiliğin yanı sıra liberalizm, sosyalizm, anarşizm gibi ideolojileri de etkilediği araştırmalarda kabul görmektedir (Heywood, 2015: 224), (Moriarty, 2019: 226). Özellikle, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan “ulus devlet” ve “ulusal vatandaşlık” anlayışı temelinde Rousseau’nun, genel irade ve milli egemenlik savunusu, Milliyetçilik ve vatandaşlık düşüncesini ve dolayısıyla Fransız İhtilali’ni büyük ölçüde etkilemiştir. Eserlerinde 18. yüzyıl Fransa’sının egemen değerlerine ve yapılarına yönelik radikal eleştiriler sunan düşünür, Voltaire, Diderot gibi dönemin önemli düşünürlerinden kopmuş ve mevcut düzenin hedefi konumuna gelmiş, ilerleme düşüncesi, söylev yazıları, Toplum Sözleşmesi gibi eserleri ağır eleştiri toplamıştır. 1749 yılında hapiste olan Diderot’ya ziyarete giderken yolda insanın doğası gereği iyi olduğu kurumlar tarafından yozlaştırıldığı düşüncesi üzerine aydınlanma yaşadığını belirtir (Moriarty, 2019: 226). Aydınlanma düşüncelerine eleştirel yaklaşan Rousseau’nun felsefesi iki temelde ortaya çıkar. İlk olarak insanın geçmişte sahip olduğu özgürlükten yola çıkarak bireyi iradesine dayalı bir politika üzerine kurulu gelecek tasavvur etmiştir (Cevizci, 2017: 372). Temel amacını “Niyeti, insanları oldukları gibi, yasaları da olabilecekleri gibi ele alıp, toplum düzeninde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulunup bulunmayacağını araştırmaktır” (Rousseau, 2015: 3) şeklinde açıkladığı Toplum Sözleşmesi eserinde de özgürlük argümanını, bu doğa durumu anlayışıyla ele almıştır. Ancak insanın en erdemli ve iyi olduğu doğa durumuna geri dönmesinin imkansız olması nedeniyle, Toplum Sözleşmesi kavramı altında bu duruma en yakın olan özgürlük ve eşitlik yanlısı devletin varlığını savunmuştur. Toplum Sözleşmesini kısaca şöyle tanımlamaktadır: “Her birimiz bütün varlığımızı ve gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz.” (Rousseau, 2015: 15). Kısacası insan doğasına dayanan meşru ve güvenli bir toplum biçimi tasarlama argümanı ortaya koyan Rousseau, bireylerin özgür iradeye sahip olduğu ölçüde eylemlerinde de doğal bir egemenliğe sahip olduğunu savunmuştur. Ancak Toplum Sözleşmesinde birey, toplum içinde bu egemenliği kaybeder ve bunun tek çözümü bir bireye veya bir gruba değil toplulukta bulunan kolektif egemenliğin bir payı karşılığında doğal egemenliğinden vazgeçmektedir (Moriarty, 2019: 229). Bu doğrultuda, Rousseau’nun fikirlerinde en önemli unsurlardan biri halk

egemenliği düşüncesidir. Düşünür, halkın yasa yapma sürecinde doğrudan yer alması gerektiğini ve aynı zamanda kuvvetler birliğini savunmuştur (Kanadoğlu, Gümüş, Şahin, 2023: 3).

Bu çalışma, Jean Jacques Rousseau'nun bilhassa siyasi düşüncesinin Osmanlı ve Japon düşünürler üzerindeki etkisine ve nasıl anlaşıldığına odaklanmaktadır. Bu inceleme sadece olumlu manada etkisini değil, Rousseau'ya yönelik olumsuz eleştirileri de içermektedir. Dolayısıyla çalışmanın evren ve örnekleme olarak, Osmanlı ve Japon düşünürlerinde Fransa etkisi Rousseau özelinde ele alınmıştır. Bu doğrultuda literatür taraması yapıldığında Osmanlı ve Japon düşünce dünyasındaki yerine ayrı ayrı değinen çalışmalar mevcuttur. Örneğin Hilmi Ziya Ülken tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi” (Ülken, 1994), Niyazi Berkes’in “Türk Düşününde Batı Sorunu” (Berkes, 1975) başlıklı eseri, Şerif Mardin’in “Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu” (Mardin, 2009) adlı çalışması Osmanlı düşüncesinde Rousseau'nun etkilerini içeren temel eserlerdendir. Ayrıca Rukiye Akkaya'ya ait “Osmanlı Türkçesinde J. J. Rousseau Araştırmaları” (Akkaya, 2022) başlıklı eser ve “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda J. J. Rousseau Düşüncesine Giriş” (Akkaya Kia, 2011) adlı makale, doğrudan Osmanlı entelektüelleri üzerindeki Rousseau etkisini ele almaktadır. Özavcı (Özavcı, 2011) ve Öztürk'ün (Öztürk, 2002) makaleleri de yine Osmanlı düşünce ve edebiyat dünyasında Rousseau'yu incelemiştir. Japonya’da Rousseau etkisine baktığımızda ise çalışmaların yoğun olarak Rousseau’daki siyaset ve düşünce kavramları üzerine eğildiğini görmekteyiz. Meiji dönemi önemli düşünürlerinden Nakae Chōmin’ ait “Minyaku Yakka” (Chōmin, 1984) Toplum Sözleşmesi’nin Japonca’daki ilk temel çevirisi olarak literatürde yer almaktadır. Kōichirō’nun çalışması da (Kōichirō, 2012) Chōmin’in Rousseau’ya ait sözleşme, toplum, egemenlik gibi terimleri nasıl tercüme ettiğine odaklanmıştır. Ikkan (Ikkan, 1992-1993) da benzer biçimde “yurttaşlık” teriminin kullanımı ekseninde çalışmasını oluşturmuştur. Yonehara da (Yonehara, 1986) Fukuzawa Yukichi gibi önemli Japon düşünürler üzerinde de Rousseau etkisine değinmiştir. Kuwabara (Kuwabara, 1970) çalışmasında, Rousseau düşüncesini Nakae Chōmin ve Andō Shōeki gibi düşünürler ekseninde bir bölüm olarak ele almıştır. Japon siyasi düşüncesinde Rousseau'nun etkilerini ele alan önemli çalışmalardan biri de Dufourmont’un “Rousseau in Modern Japan” (Dufourmont, 2023) başlıklı makalesidir. Masaaki (Masaaki, 1958) ise Meiji düşüncesine odaklandığı kitabında, Japon entelijansiyasının etkilendiği düşünce ve akımlarda Rousseau’ya sıklıkla atıfta bulunmuştur. Ancak literatürde her iki ülkenin entelektüelleri üzerinden bir mukayese yapılmadığı görülmüş ve bu çalışma bu boşluğu doldurmak niteliğiyle seçilmiştir. Temel amacımız, etkileri günümüze kadar devam eden Osmanlı ve Japonya’daki modernleşme döneminin fikrî temellerini çözümleyebilmektir. Çalışmanın temel problemi ise hem Japonya’da hem Osmanlı’da modernleşme dönemleri esas alınarak, her iki ülkenin siyaset düşüncesine yön veren entelektüeller üzerindeki Rousseau etkisinin bilhassa hangi kavramlar temelinde gerçekleştiğini ve yine bu etkinin siyasi arenada ne kadar yer bulabildiğidir.

Makalemizde, farklı nitelikteki varlıkların benzer ve farklı yönlerini, nedenleriyle birlikte ortaya koymayı amaçlayan karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. “Belirli olayların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan fonksiyonel faktörleri sınıflandırmayı ve açıklamayı hedef alan bir araştırma metodu” (Aydın, Hanağası, 2017: 60) olarak tanımlanan bu yöntemi kullanarak çalışmamızda mikro ölçekte entelektüeller üzerinde Rousseau etkisi ele alınarak makro ölçekte Osmanlı ve Japon siyasi modernleşmesinin fikrî alt yapısını anlaşılmasına çalışmaktayız.

XIX. Yüzyıl Osmanlı ve Japonya’da Entelektüel Düşünce

Japonya’nın 1853 yılında dışa açılmasıyla birlikte Avrupa ve Amerika ile kurulan ilişkilerle Japonya’nın bu ülkelerdeki endüstri ve uygarlık hakkında çok az bilgiye sahip oldukları görülmüş, Asya’nın birçok bölgesinde sömürgeler kuran Batı ile mücadele için savunma ve modernleşme ihtiyacı fark edilmiştir. Batı ile imzalanan eşit olmayan anlaşmaların ilgası temel hedefiyle Batı’yı araştırmak üzere Iwakura Heyeti Avrupa ve Amerika’ya giderek burada geniş çaplı incelemelerde bulunmuş ve “Bunmei Kaika (Medeniyet ve Aydınlanma)” hareketi doğrultusunda modernleşme programına öncülük etmişlerdir (Sicim Kaplan, 2023: 760). Milliyetçilik akımının da etkisiyle Batı ile mücadele meselesine odaklanan siyasetçi ve düşünürler, bir devrimden ziyade değişim ve gelişim amacıyla düşünce ve eylemlerine yön vermişlerdir. Milli bağımsızlık, ulus hakları (国権 kokken) gibi kavramlar üzerine inşa edilen modernleşme programı, Batı’da görülen sürecin aksine kısa zamanda, kendi özgün yapısını ortaya koyarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle 1870-1880 yılları arasında Batı dillerine hakim olmak ve bu dillerden mümkün olduğunca çeviri çalışmaları yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Dufourmont, 2023: 245). Japonya’da mevcut “aile devleti” yapısından hoşnut olmayan entelektüeller, devlet meseleleri üzerine Batılı siyaset düşünürlerinin teorilerine yönelmişlerdir. Örneğin çalışmamız açısından önemli düşünürlerden biri Japonya’da “Doğu’nun Rousseau’su” olarak bilinen Nakae Chōmin’dir. Japonya’ya Rousseau düşüncesini

tanıtın en önemli şahsiyet olan Chōmin'in Türk düşüncesi açısından da önemi, Namık Kemal ile yakın dönemlerde ders aldıkları Fransa'daki hocaları Acollas aracılığı ile Rousseau'nun fikir dünyasına yönelmeleridir (Yazıcı, 2022: 11). Japonya'da Rousseau'nun yanı sıra araştırılan düşünürlere baktığımızda örneğin Mori Arinori'nin Mill ve Spencer üzerine çalışarak "Religious Freedom in Japan" başlıklı eseri yazdığını görüyoruz¹. Benzer şekilde Nishi Amane'nin de Mill'den etkilendiği, Nakamura Masanao tarafından Mill'in "On Liberty" eserinin "Jiyū no Ri" başlığı altında, Hobbes'un "Leviathan" eserinin "Shuken-ron" adıyla tercüme edildiği bilinmektedir. Ayrıca, Rousseau'nun fikirlerini aşırı ve yıkıcı bulan kesimler için Disreali, ılımlı, ilerici ve parlamenter siyaseti sunan alternatif bir isim olmuştur (Masaaki, 1958: 112, 115, 119, 151, 196).

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşmanın çıkış noktasına bakıldığında, Batı'ya karşı askeri yenilgiler ile birlikte 18. yüzyılın başlarında askerlik alanında, yüzyılın sonlarına doğru devletin diğer kurumlarında ve 1820'lerden itibaren de düşünce alanında ortaya çıktığı görülmektedir (Kuran, 2004: 143). Mardin'e göre Batılı siyaset fikirlerinin Osmanlı Devletine girişi, ilk başlarda doğrudan Batılı düşünürlerin eserleri vasıtasıyla değil, Platon'un "filozof hükümdar idesi" ve aydınlanma düşüncesinden kaynağını alan ve "Merkezi devletin gücünü artırmak için geliştirilen devlet yönetimi bilgisi ve tekniği" şeklinde tanımlanan (Usta, 2018: 68, 71) "kameralizm" aracılığıyla gerçekleşmiştir². Avrupa devletleri dışında Batı'da daimi elçilikleri ilk kuran devletin Osmanlı olduğunu belirten Ercüment Kuran da Bernard Lewis'e atıfla bu elçiliklerin bilhassa Batı'yı inceleyen devlet adamları yetiştirilmesi ve Batılılaşma sürecinin ilerleyişi açısından ilk önemli adımlardan biri olduğunu altını çizmiştir. Ayrıca bu elçiliklerde görev alan ve Batı'nın ilmi ve fikri yapısını inceleyen gençler Tanzimat'ın öncülleri kabul edilmektedir. Batı'nın siyaset düşüncelerinin Osmanlı'ya gelişi "tebaanın iyi idareye hakkı olduğunu" Viyana elçisi Sadık Rifat Paşa ve "dın hürriyeti ve kanun önünde eşitlik ve emniyet fikirlerini" savunan Paris elçilik katibi Mustafa Sami aracılığıyla olduğu ifade edilmektedir. Avrupa'yı yakından inceleyen devlet adamları, askerî başarısızlıkların ardından fikri alanda da yeniliklere gidilmesini savunmuş 1839'da başlayan ve Mardin'in "ana vasfı Batı taklitçiliği" şeklinde tanımladığı Tanzimat hareketi bunun başlangıcı olmuştur (Kuran, 2004: 12, 14, 22-23). Batı medeniyetinin örnek alınması noktasında Berkes'in "Fransız uyduculuğu" (Berkes, 1975: 178) şeklinde eleştirdiği ilişkilerin ardından, Fransız Aydınlanma düşüncesinin Osmanlı üzerindeki etkileri 18. yüzyıl başları ve 19. yüzyıl ortalarına denk gelmekte olup zaman içerisinde Batının idari askerî, toplumsal, siyasi vb. yapısı dikkatle incelenmeye başlanmıştır. Ebuzziyat Tevfik'in Yeni Tasviri Efkâr Gazetesindeki "Meşrutiyet fikri bize Fransa'dan gelmiştir. Nitekim Avrupa'da başka memleketler de bu fikri Fransa'dan öğrenmişlerdir. Bugün (1908) elde ettiğimiz şeyleri Fransızların siyasi eserlerine borçluyuz" (aktaran Ülken, 1994: 59) sözleri Osmanlı düşünündeki Fransa etkisini doğrudan gösterir niteliktedir. Bu dönemde diplomatik ilişkiler sürdürülmüş, elçiler tarafından sunulan raporlarda Avrupa'daki ilerleme ve gelişmeler hakkında kayıtlar tutulmuştur. Yine bu dönemde Aydınlanma düşüncesini savunan çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır. Örneğin, Kethudazade Arif Efendi öncülüğünde kurulan grup ilk aydınlar grubu olarak anılmaktadır. Bunun yanı sıra Yeniçerilerin kaldırılmasıyla eğitim kanadında ve özgürlük, eşitlik vb. kavramlara odaklanan akımlar görülmektedir. 19. yüzyıl ortalarına baktığımızda, eğitim, idari, askerî vb. birçok alanda reform çalışmalarını görmekteyiz ve özellikle Genç Osmanlılar köklü değişimlerin öncülleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1860'larda Avrupa'ya giden Genç Osmanlılar, hükümetin reform politikalarına karşıt bir program arayışına girmişlerdir ve en önemli tartışma noktası egemenlik konusu olmuş, milliyetçilik, anayasal demokrasi vb. siyasi bir bilinç ortaya çıkmıştır. Bu grubun özellikle anayasalcılık hareketleri sonucunda 1876 Kanun-ı Esasi yayınlanmıştır. (Mardin, 1989: 62-71). Bu anayasa çalışmalarında "Namık Kemal versiyonu" ve "Mithad Paşa versiyonu" şeklinde iki yaklaşımın olduğu öne sürülmektedir. Fakat 13 Şubat 1878'de II. Abdülhamid tarafından parlamentonun dağıtılmasıyla devam eden süreç bazı yazarlarca "istibdat" olarak adlandırılır da Şerif Mardin, II. Abdülhamid Dönemi'nde de yeniliklerin devam ettiği hatta Jön Türklerin Batılı ideolojileri Tanzimat'ın devamı olan bu süreçte edindiği görüşündedir. Jön Türkler gibi "milletin uyandırılması" nı savunan padişah karşıtı grupların "hürriyet kuramı" nı "kalkınma kuramı" olarak tanımlamaktadır. Öte yandan Şinasi Batılı laiklik fikirlerine üzerine derinlemesine incelemelerde bulunan, Aydınlanma düşünceleri neticesinde hürriyet fikrinden etkilenen ilk isimlerden biri olarak karşımıza çıkar. Şinasi'nin "hürriyet" kavramından önce vurguladığı temel ilkeler "adalet, halk ve hikmet (bilgelik) tir. Ülken'e göre Şinasi yazılarında açıkça bir Batılı düşünürden bahsetmese de fikir dünyasında Montequieu,

¹ <https://archive.org/details/religiousfreedom00mori/page/8/mode/2up> (Erişim tarihi: 01. 07. 2024)

² <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ilyas.sucu/129638/006%2019.%20Y%C3%BCzy%C4%B1da%20D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce%20Ak%C4%B1mlar%C4%B1%20ve%20Osmanlı%C4%B1%20Devleti,%20%C5%9Feri%20Mardin.pdf> (Erişim tarihi, 26. 06. 2024).

Vondorcet, Voltaire, Renan gibi düşünürlerin etkisi hissedilmektedir (Ülken, 1994: 67). Benzer biçimde Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi isimler Batı'nın politikalarına karşı Osmanlı'nın zayıf kaldığı görüşüyle milliyetçilik anlayışıyla gelişen bir “direnme hareketi” nin gerekliliği konusunda hem fikirdir. Ayrıca bu dönemde Hürriyet, İbret gibi gazete yayınları aracılığıyla Batı'ya ve Dünya'ya bakış sağlanmıştır³.

Meiji Dönemi Japon Aydınlarında J. J. Rousseau Etkisi

Giriş bölümünde bahsettiğimiz Japon entelijansiyasının alt tabakaları esasında 1873 öncesinde de görülmektedir. Ancak Masaaki, 1873 öncesini bilinçli olmayan entelijansiya, bu tarihten sonrasını ise vatansever, Japonya'nın dışı açılım ve modernleşmesinde öncü eğitilmiş ve bilinçli aydın grup olarak ayırmaktadır. Edo Dönemi'nde ortaya çıkan Mitogaku, Kokugaku, Rangaku gibi akımlardan bilhassa Batı'daki ilerleme ve gelişmeleri inceleyen Rangaku alimleri için devlet meseleleri ve ulusal savunma esas odak nokta olmuştur. Meirokusha adı verilen bu ilk bilinçli topluluk uygarlık ve aydınlanma hareketinin öncü kolu olmuştur. Kültürlü, eğitilmiş bu aydın kesimin her alanda Batı'ya olan ilgileri ilerleyen nesillerde artık bilimden ziyade siyaset teorileri, özgürlük ve insan hakları savunusu gibi konulara yönelmiş, Özgürlük ve İnsan Hakları Hareketi'nin egemenlik tartışmaları ile siyasi meseleler esas kaygıları haline gelmiştir. Yine bu hareketle birlikte doğal haklar kavramı apaçık bir gerçek olarak kabul edilmiş, Rousseau ve Mill'in eserlerinden yapılan alıntılar her iki düşünürün eserlerinin doğrudan çevirileri ile devam etmiştir (Masaaki, 1958: 2, 54, 134, 136, 146). İlk dalgası 1870'lerden itibaren başlayan Rousseau çevirileri arasında Nakae Chōmin tarafından doğrudan Fransızcadan tercüme edilen Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi eseri, Özgürlük ve İnsan Hakları Hareketi savunucuları tarafından büyük saygı gösterilen bir eser olmuştur. Fransa'da, hocası Acolas sayesinde Rousseau'dan derinden etkilenen Chōmin, Rousseau'nun fikirlerini Japonya'ya tanıtan öncü bir isim olması nedeniyle “Doğu'nun Rousseau'su” olarak anılmıştır. Toplum Sözleşmesi eserinin yanı sıra, Rousseau'nun “Bilim ve Sanatlar Üzerine Söylev” eserini “Hikaika-ron 非開花論” başlığı ile tercüme etmiştir. Japonya'da “Butsugaku-juku” adıyla kurduğu okul, Japon siyasetinin önemli isimlerini yetiştirmiş, yayınlarıyla Aydınlanma düşüncelerinin halkın belleğinde yerleşmesini amaçlamıştır. Bu yayınlar arasında çalışmamız açısından da önem arz eden “Seiri Sōdan (Siyasi İstisareler - 政理叢談)” dergisi Rousseau'nun fikirlerine odaklanmanın yanı sıra aşamalı bir reform savunusu da ortaya koymuştur. Şunun da altını çizmek gerekir ki Rousseau'nun bilhassa Toplum Sözleşmesi eseri dönemin Özgürlük ve İnsan Hakları hareketi temsilcilerinin yanı sıra ilerleyen dönemlerde sosyalizm düşüncesinin önemli isimlerini de etkilemiştir. Heimin Gazetesi'nde yayınlanan “Nasil Sosyalist Oldum” başlıkla yazıda Sakai Toshihiko'nun şu sözleri dikkat çekmektedir:

“Çocukluğumda edindiğim ilk fikirlerin Konuşmalar'dan (Analects), Mencius'dan kısacası Konfucyüsçülük'ten kaynaklandığını söylemeye bile gerek yok. Daha sonra Toplum Sözleşmesi'nden, insan hakları teorisinin tamamından ve Fransız devrim tarihinden etkilendim” (Masaaki,1958: 330)

Bu noktada Rousseau'nun fikirlerinin doğrudan Japon sosyalizmini etkilediğini söylemekten ziyade, sosyalist isimlerin fikrî alt yapısını Rousseau gibi aydınlanma düşünürleri, Özgürlük ve İnsan Hakları Hareketi düşünsel yapısı vb.nin bir bütün olarak şekillendirdiği kanaatindeyiz.

Meiji Dönemi önemli düşünürlerinden Fukuzawa Yukichi'nin özgürlük üzerine görüşlerine bakıldığında “Siyasi özgürlük yasalardan doğar ve yasalar olmasa özgürlük de olmaz” düşüncelerinden yola çıkıldığında Yonehara, Fukuzawa'daki Toplum Sözleşmesi vurgusuna değinmektedir (Yonehara, 1986: 83).

Ayrıca Nishibe, Rousseau-Fransız Devrimi-demokrasi-Nakae Chōmin-savaş sonrası demokrasi çizgisinde ele aldığı çalışmasında, Toplum Sözleşmesi eserinin II. Dünya Savaşı'na kadar tehlikeli olarak görüldüğü görüşünü ortaya koymuştur. Ayrıca aynı çalışmasında Fransızca “la république” sözcüğünü “kamu işleri” veya “tüm halkı ilgilendiren meseleler” anlamı bağlamında “共和 (kyōwa – cumhuriyet)” sözcüğü ile birlikte ele almıştır. Yine

kavram karşılaştırması açısından Nakae Chōmin'in “良心の論 (ryōshin-ron- vicdan teorisi)” kavramının Rousseau'daki “acıma duygusu” ya da “vicdan” şeklinde tercüme edebileceğimiz “pitié” kavramını yansıttığı görüşündedir (Nishibe, 2013: 68, 70, 75). Chōmin özelinde şunun altını önemle çizmeliyiz ki düşünür,

³<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ilyas.sucu/129638/006%2019.%20Y%C3%BCzy%C4%B1da%20D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce%20Ak%C4%B1mlar%C4%B1%20ve%20Osmanl%C4%B1%20Devleti.%20%C5%9Feri%20Mardin.pdf> (Erişim tarihi, 26. 06. 2024).

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi eserini tercüme ederken bazı kavramları Japon düşüncesine göre sadeleştirme-uyarlama yoluna da gitmiştir. Bunun en önemlilerinden biri, egemenlik ve egemen kavramı için “kun (君) ve kunken (君権)” terimlerini kullanmasıdır. Bunu da Yanabu doğrudan çeviri yerine kavramın anlamına odaklanması açısından “Kanji Bunshōgo” şeklinde tanımlamıştır (Yanabu, 2004: 26). Dufourmont ise Chōmin'in kullandığı kun (君) kavramını, “bir araya gelmiş yurttaşların tümü” olarak ele aldığı ve böylece Japonca'da kun (君) terimine yeni bir anlam türettiği görüşündedir (Dufourmont, 2023: 249). Kavram çalışmalarından bir diğeri de Kōichirō'nun keiyaku (契約 sözleşme) terimi ve minyaku (民約) kavramı üzerine değerlendirmesidir. Burada Nakae Chōmin'in keiyaku yerine minyaku terimini tercih etmesini Kōichirō egemen ve halk arasında değil bireyler arasında yapılan bir sözleşme düşüncesine dayandırmaktadır. Ayrıca temel sözleşme manasında doğal özgürlükleri koruyan bireysel bir eylemi ifade eden yaku (約 söz, anlaşma) teriminin, Çin ve Japon düşüncesinde var olan düzen ve barış için gerekli olduğu düşüncesini vurgulamıştır (Kōichirō, 2012: 153, 157) Bu görüş, Konfüçyüs düşüncesine bağlılığı bilinen Chōmin'in bu kavrama verdiği önemin fikrî alt yapısını çözümleyebilmemize yardımcı olmaktadır. Siyasi düşünce kavramlarının yanı sıra Chōmin'in Rousseau'dan etkilendiği ilgi çekici bir husus da vergilendirme sistemi düşünceleridir. Rousseau, köylüyü koruyan, vergilendirmedeki eşitsizliğin önüne geçmeyi hedefleyen, adil bir “artan oranlı vergi” sistemi savunucusudur (Ağdemir, 2018: 20). Duforumont, Chōmin'in ekonomik yol haritasında vergilendirme düşüncelerinin, doğrudan Rousseau'nun “artan oranlı vergilendirme” düşüncesinin ilhamıyla gerçekleştiği görüşündedir (Dufourmont, 2023: 257).

Rousseau'nun Japon entelektüelleri üzerindeki etkisini incelerken, Japonya'da natüralist akımın ve romantizmin temsilcilerinden Shimazaki Tōson'a da değinmemiz gerekmektedir. 1906 yılında kaleme aldığı ve başlıca romanlarından biri olan Hakai'de Rousseau etkisi görülmektedir. Yazar, Rousseau'nun “İtirafı”ını ilk okuduğunda hissettiklerini şöyle aktarmaktadır:

“O günlerde çeşitli zorluklar çekiyordum ve Rousseau ile ilk karşılaştığımda depresyondaydım. Kitap ile ilgilendikçe o zamana kadar farkına varmadığım benliğimi (jibun) ortaya çıkardığını hissettim. Bu kitap sayesinde belli belirsiz bile olsa modern insanın düşünce tarzını ve doğaya doğrudan nasıl baktığını anlamaya başladığımı hissettim” (aktaran Song, 2016: 632).

Masaaki de Tōson'un alışlagelmiş roman ve şiirlerden ziyade liberal ve özgür düşünceli Rousseau tarafından aydınlatıldığı ve kişiliğinin en derinlerinde Rousseau ile tanıştığı görüşünü şu alıntı ile sunmaktadır:

“Rousseau'nun İtirafı'nı okuduğumda, bir kahramanın ya da büyük bir adamın yaşam öyküsünü okuduğumu hissetmedim. Onun İtirafı, son tahlilde bizimkine benziyor; bunlar zayıf bir adamın, hayal kırıklığına uğramış, umutsuz bir adamın hayatının kayıtlarıdır. Onca büyük adam arasında onu en yakınımız, bir nevi amcamız gibi hissederiz... İtirafı'nı açıp her sayfada kendimizi keşfedebiliriz” (Masaaki, 1958: 411).

Japonya'da Rousseau'nun bilhassa Toplum sözleşmesi kavramına eleştiriler de söz konusu olmuştur. Bu isimlerden Nishi Amane'in eleştirisi toplum sözleşmesi kavramının “evrensel bir ilke “olduğu görüşüne yöneliktir. Aynı zamanda Kato Hiroyuki başta olmak üzere doğal haklar teorisine de ciddi eleştiriler gelmiştir. Kato'nun Rousseau'ya eleştirisi, hayali düşüncelerin savunucusu olduğu yönündedir. Doğal haklar teorisinin kanıtlanabilecek tarihsel bir gerçek olarak ortaya konmasının mümkün olmadığı görüşündedir. Ayrıca evrim doktrininden yola çıkarak insan hakları teorisine de eleştiriler sunmuştur (Masaaki, 1958: 139, 147, 155-156).

Nishi Amane gibi Ueki Emori de “Minken Jiyū Ron” yazısında Rousseau'yu şu sözlerle eleştirmektedir:

“Rousseau'ya göre insan özgür doğar ve özgür bir hayvan olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla özgürlüğün toplumsal yasalardan ve kurallardan geldiği yönündeki ifadeler tam tersidir, insana özgürlüğü bahşeden doğadır. Eğer insanlar bu doğal bahşedilmişliği kabul etmezlerse, bu hem doğaya karşı büyük bir günah sayılır, hem de kendilerine karşı büyük bir utanç olur. Ayıp sadece alınmaması gereken şeyleri almak değildir! Hırsızlık ayıptır, yalan söylemek ayıptır, zina yapmak ayıptır; halkın doğal hakkı olan özgürlük hakkını almaması da aynı şekilde büyük bir ayıptır!” (aktaran Masaaki, 1958: 145).

Masaaki, Ueki Emori'nin, Rousseau'nun uygarlığa yönelik eleştirisini ve romantizmini görmezden geldiği ve toplumsal sözleşme teorisini feodalizm ve mutlakiyetçiliğe karşı bir silah olarak kullandığı görüşündedir (Masaaki, 1958: 146).

Rousseau ve diğer Aydınlanma düşünülerinin fikirleri ışığında ortaya çıkan egemenlik tartışmaları üzerine özellikle Mainichi ve Nichi Nichi gazetelerinde farklı görüşler sunulmuştur. Bunlardan en önemlileri, hükümdarın egemenliğin merkezinde olması, doğrudan halkın egemenliği, egemenliğin halk meclisinde olması ve devletin organik olduğu düşüncesinden yola çıkılarak onu kontrol edecek bir başın egemen olması gerektiği görüşü en dikkat çekenleridir. Ayrıca Nichi Nichi gazetesi Rousseau'nun teorilerini "iyileşme arzusu değil, devrimci değişim umudu" şeklinde niteleyerek eleştirmiştir (Masaaki, 1958: 149). Egemenlik tartışmaları ile ilgili olarak, anayasa taslağının hazırlanmasından sorumlu yetkililerden Inoue Kowashi, 1881 yılında Rousseau'nun düşüncelerini hedef alan şu sözleri dile getirmiştir:

"Avrupa'daki aşırı tezler toplum sözleşmesinin (minyaku) toplumun kökeninde olduğunu egemenliğin millete ait olduğunu ve hukukun pleblerin isteklerine göre oluştuğunu söylüyor. Uzun süre Doğu'da izole olan ülkemiz yabancı ülkelerle ilişkiler kurmuş ve o zamandan itibaren bu aşırı tezler sınırları aşarak şehirlerde ve kırsalda ıskı hızıyla yayılmıştır (...) Ülkede huzursuzluk yaratan, kutsal fermanı (1881) gasp eden ve ona hakaret eden cumhuriyetçi düşünceyi benimsemeyeceğiz" (aktaran Dufourmont, 2023: 246).

Egemenlik tartışmaları ile ilgili Rousseau karşıtı görüşlerden biri de Fukiōi Gencihirō'dan gelmiştir. Hükümet yanlısı isimlerden biri olarak Genichirō sözleşme kuramına şu sözlerle karşı çıkmıştır:

"Toplum Sözleşmesi teorisinden türeyen bu sapkın tezlerine kökenine saldırmamız gerekiyor. Rousseau'ya göre toplumun örgütlenmesi bir sözleşmeye dayalıydı ve ilkel zamanlarda ne egemen ne de tebaa vardı. Milletın üyeleri her biri aynı konumda, biri halkı, diğeri hükümdarı tayin ederek kurulmuş bir toplumu örgütleyen sözleşmeyi birlikte akdettiler. Hükümdar hükümdar olarak, halk da halk olarak eylemlerini ihlal ederse o zaman sözleşme bozulur ve millet ilkel zamanlara dönerek yenisini yapmak zorunda kalırdı (...) Bugün ülkemizde aşırı ve tehlikeli teorisyenler bunu iddia ediyor ve bu radikaller söylemlerini buna dayandırıyor (aktaran Dufourmont, 2023: 247-248).

Rousseau'nun fikirlerine yönelik Japonya'da ortaya çıkan eleştirilerin aslında Rousseau'yu yorumlamak ile ilgili olduğu kanaatindeyiz. Bunun en belirgin özelliklerinden biri, Fukumoto Nichinan'ın Rousseau'daki doğa durumunu eleştiren şu sözleridir:

"Geçmişteki bir bilim adamı özgürlük ile ilgili şunları söylüyor: Vahşiler zamanında insanlar tam bir özgürlük içindeydi. O zamanlar insanlar yiyecek bulmak için dağlarda ve ovalarda avlanıyor ve kaynaklardan su içiyordu. İnsanlar öfkeyle, savaşmak için mızraklarını aldılar ama hükümetleri ve yasaları yoktu ve başkaları tarafından denetlenmiyordu. Böylelikle her şeyi canlarının istediği gibi yapabilirlerdi. Bu tez bir açıdan doğrudur ama oldukça hatalı olduğunu da kabul etmek gerekir" (aktaran Dufourmont, 2023: 245).

Burada Nichinan'ın yasaya dayanan bir özgürlük ve denetleyici mekanizma gerekliliği açısından Rousseau ile ortak paydada bulunduğu ancak doğa durumu anlayışına tepkiyle yaklaştığını görmekteyiz.

Nakae Chōmin'in Rousseau'daki kral halk ortak yönetimini onaylayan görüşüne bir eleştiri olarak, günümüz çalışmalarına baktığımızda Nishibe tarafından Rousseau'nun kral-halk ortak yönetim teorisinin Meiji imparatorluk sistemine yönelik siyasi bir uzlaşma olarak görülmemesi gerektiği görüşü dikkat çekmektedir. (Nishibe, 2013: 71).

XIX. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarında J. J. Rousseau Etkisi

Osmanlı düşünce dünyasının Rousseau'ya bakış açısını anlamak için Tanzimat veya 19. yüzyıl öncesi ve sonrası şeklinde iki dönemi ele almalıyız. 19. yüzyılın başlarında Rousseau bilhassa doğa durumu düşüncesi sebebiyle "insanı dört ayaklı hayvan seviyesine indirgeyen bir tanrıtanımaz", "sapkın bir Frenk" şeklinde anılırken Tanzimat dönemi nesli Rousseau'yu okumuş, eserlerini tercüme etmiştir. Öztürk, Rousseau'ya yönelik ağır eleştiri yazılarından olumlu fikir yazılarına dönüşü "Osmanlı sekülerizasyonunun bir başansı" şeklinde yorumlamaktadır (Öztürk, 2002: 69).

Akkaya Kia, Rousseau'nun fikirlerinin Genç Osmanlılar ve Jön Türkleri neden etkilediği sorusuna iki cevap vermektedir. İlki, Rousseau'nun insanın doğasına değinen kalemindeki romantizmin etkili olduğu görüşündedir. İkinci olarak da, Rousseau'nun uygarlık eleştirisini Osmanlı'nın Batı'ya duyduğu endişeyi destekleyen bir görüş olduğu kanaatindeyiz. Hatta düşüncelerini bir adım daha ileri taşıyarak, Jön Türklerin Rousseau'da kendilerinden izlere rastladıklarını dile getirmiştir (Akkaya Kia, 2011: 130-135).

Yazılı metinlerde Rousseau'nun ilk nasıl ele alındığına bakıldığında, III. Selim tarafından Avusturya'ya (çalışmalarda Nemçe adıyla geçmektedir) gönderilen Ebubekir Ratıp Efendi'nin seyahat notlarında geçtiği görülmektedir. Öte yandan tercüme heyetinde yer alan Ethem Pertev Paşa tarafından da Rousseau'dan kısa

çeviriler yapılmıştır. Ayrıca doğrudan Türkçe kaleme alınan eserlerin yanı sıra “Rifâ’a Râfi Tahtavi” gibi önemli şahsiyetler vasıtasıyla Arapça yoluyla da Rousseau’nun fikirlerinin okunduğu görülmektedir (Akkaya Kia, 2011: 130-132). Şunun altını çizmek gerekir ki, 19. yüzyıla kadar Rousseau’ya karşı görülen tepkisel yaklaşım, onun şahsından ziyade Fransız İhtilali ve devrim düşüncesinin yankılarına karşı ortaya koyulan bir tepkidir. Bu tepkileri göz önüne seren önemli bir metin Reisülküttap Atıf Efendi tarafından kaleme alınan “Avrupa Muvazene-i Politikıyesi” dir (Öztürk, 2002: 69). Rousseau’nun fikirlerinin Fransız İhtilaline giden yolda etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı’da da bu tehdit endişesi ile Rousseau’ya yönelik ithamların nedeni daha açık anlaşılabilir. Bu noktada Akkaya Kia, felsefeyi dinden uzaklaşma şeklinde algılayan gelenekselci düşünceye ve yanı sıra Avrupa’nın Osmanlı’ya yönelik tutumuna karşı tepkilere bakıldığında Rousseau eleştirilerinin “gericilik” veya “Batı karşıtlığı” olarak yorumlanmasını “tarafgir” yaklaşım olarak değerlendirmektedir (Akkaya Kia, 2011: 130-132).

Tanzimat Dönemi’ne geldiğinde ise Batı ilimlerini incelemek üzere bilhassa Fransa’ya gönderilen öğrenciler elbette Aydınlanma Düşüncesi ve Rousseau’nun fikirlerini de incelemişlerdir. Ülken, Tanzimatçıların Batı ideolojilerine yönelmeleriyle yankı bulan özgürlük ve eşitlik ideallerini Osmanlı’nın bütünlüğünü tehlikeye atan unsurlar olarak görmektedir (Ülken, 1994: 56). Tanzimatçı isimlerin Batı’yı “taklit” yoluyla örnek almalarına karşı olarak çıkan Yeni Osmanlılar, liberal ve milliyetçi düşünceleri savunmakla birlikte Rousseau, Montesquieu gibi önemli Batılı düşünürlerin fikirlerini ve Fransız İhtilali ile ortaya çıkan özgürlük ve eşitlik ideallerini İslami düşünce ile sentezleyen bir görüş ortaya koymuşlardır (Kuran, 2004: 24,36, 60). Mardin, bu sebeple Yeni Osmanlıları “...hem Türkçe okuyan halkın entelektüel donatımının Aydınlanmacı kısmının fikirlerini hazırlayan ilk insanlardı ve hem de bu fikirlerle İslam arasında bir sentez meydana getirmeye çalışan ilk düşünürlerdi” şeklinde tanımlamaktadır (Mardin, 2009: 10). Yeni Osmanlılar arasında Namık Kemal başta olmak üzere Ziya Paşa, Şinasi gibi birçok önemli şahsiyet “vatan, vatan sevgisi, akıl, yasa, eşitlik, yasanın üstünlüğü, doğal haklar, sosyal sözleşme” (Akkaya Kia, 2011: 132) vb. kavramlar üzerine yazılar kaleme alarak halkın belleğinde de bu kavramların yer etmesini amaçlamışlardır. Münif Paşa, Ahmet Mithat Efendi gibi isimler Rousseau’nun eserlerinden tercümeleyip ortaya koymuşlardır⁴. Özellikle “Emile” eseri Jön Türkler tarafından eğitim noktasında başvurduğu önemli bir eserdir. Rousseau’nun Emile eserinin ilk kez Ziya Paşa tarafından yapılan çevirisinin önsözünde eğitimin önemine, Rousseau’nun yaşamına, Osmanlı’da eğitimdeki noksanlıklara ve en önemlisi Osmanlı’daki toplumsal sorunların temelinde yatan eğitim problemlerine değinmiştir (Apaydın, 2001: 144). Dolayısıyla Ziya Paşa’nın Emile çevirisinde⁵ kaleme aldığı bu önsöz, siyaset düşüncesinin yanı sıra eğitim ve toplumsal sorunların temellerinin anlaşılması noktasında önem arz etmiştir. Ziya Paşa’nın doğa durumu, sözleşme teorisi, genel irade, eğitim gibi kavramlara yönelik düşünce ve teorileri, kullanmış olduğu “cemaat” teriminin “cemiyet” kavramı ile mukayesesi, kendisindeki Rousseau etkilerini ortaya koyacak biçimde çalışmalarda ele alınmıştır (Mardin, 2009: 381, 388). Bu isimlerden bilhassa Namık Kemal halk egemenliği başta olmak üzere “vatan sevgisi, millet, hukuk düzeni, insan tabiatının iyiliğine duyulan güven, doğal terbiye” gibi kavramlara yoğun olarak yönelmiş, yazılarında sosyal sözleşme kuramına değinmiştir (Akkaya Kia, 2011: 133). Turan Namık Kemal’in Toplum Sözleşmesi’ni “İslam devlet anlayışı ve biat” açısından değerlendirdiğini belirtmiştir (Turan, 1982: 13). Şerif Mardin de “Genç Osmanlıların Düşüncesi” adlı çalışmasında Namık Kemal’in halk egemenliği kavramını Rousseau’dan edindiğini ortaya koymuştur (Kuran, 2004: 60). Ayrıca, her ikisindeki ortak söylemler göz önünde bulundurulduğunda, Namık Kemal’in bahsettiği “manevi şahsiyet” kavramının Rousseau’daki “Manevi ve kolektif birlik” ifadesini karşıladığı düşünülmektedir (Mardin, 2009: 369). “Umumî Hukuk” başlıklı yazısında, toplumun diğer toplumlarla ve kendi üyeleriyle ilişkisini ve açıklarken, “Bir toplum, kendini bileştiren bireylerden ayrı değildir” sözüne atıfla Rousseau düşüncesini özetlemiştir (Ülken, 1994: 102). Namık Kemal’in başta Rousseau olmak üzere Batılı siyaset düşüncelerini İslami çizgide buluşturan fikirleri, “hürriyet” düşüncesini “insanların güvenlik ve varlığını egemene devrettikleri pactum subjectionis” (Yalvaç, 2007: 129) fikri ile birleştirme olarak yorumlanmaktadır (Mardin, 2009: 326). Namık Kemal ile ilgili şunun altını çizmek gerekir; “Vatan şairi” olarak bilinen Namık Kemal, Fransız Devrimi ideolojisini, Rousseau’nun fikirlerini doğrudan benimsemeyip, İslamcı çizgideki siyaset düşüncesini liberal, milliyetçi, demokratik görüşlerle sentezlemiştir. Ayrıca, her ne kadar halk egemenliği konusunda Rousseau’nun çizgisini

⁴ Mecmuayı Ebüzziya Dergisinde yayınlanan Rousseau çevirileri için bkz: Öztürk, 2002.

⁵ Şerif Mardin, Ziya Paşa’nın bu çeviriye 1855 yılında “Sarayı Hümayun” a katip olarak atandığı dönemde başladığını tahmin etmektedir (Mardin, 2009, 375).

takip etse de güç kullanımına dayalı çoğunluğun genel iradesi fikrine karşı çıkmıştır. Bunu destekler nitelikte “Meşveret Usulu Hakkında Mektuplar” da şu sözleri dikkat çekmektedir:

“Rousseau... ‘galip hükümeti tetkik ederken, eğer galiplik hak ise, halkın da hükümet elinden zorla iktidarı almaya hakkı vardır; hak değilse hükümetin zorla iradeyi alması haksızdır’ diyor. Eğer hak kuvvetten ibaretse dağa çıkan eşkiyanın saltanat iddiasına hakkı olmak gerekir.” (aktaran Ülken, 1994: 105).

Öte yandan, Namık Kemal’in düşüncelerinde, Montesquieu’daki gibi bir yönetim türleri sistemi olmadığı gerekçesiyle, bir Rousseau eleştirisi de göze çarpmaktadır (Mardin, 1989: 72, 332, 341).

Rousseau eleştirilerinden biri de Ahmet Şuayıp tarafından yapılmıştır. Pozitivist düşünce mensuplarından olan Şuayıp’ın Rousseau’ya karşı temel eleştirisi teorilerin bilimsel esaslara dayanmıyor olmasıdır. Bunu ifade eden sözlerini Ülken şöyle aktarmaktadır:

“Devletin kökleri hakkında Joseph de Maistre ve Comte de Bonald’ın mezhep *hypostase*’leri üzerine kurulmuş düşüncesi tartışmaya bile değmez, ilmî esaslara dayanmamaktadır. Nitekim başında J. J. Rousseau olduğu halde demokratik teoriler de böyledir.” (aktaran Ülken, 1994: 163).

Rousseau’nun Türk fikir dünyasına etkisi incelenirken Atatürk’ün fikirlerine olan etkisine değinmek önem arz etmektedir. Bu noktada çalışmamız için milli hakimiyet, tam bağımsızlık, özgürlük, eşit vatandaşlık, cumhuriyet gibi kavramlar önemlidir. Çalışmalarda Atatürk’ün Fransız İhtilali’nin fikrî temellerini incelediği ve bilhassa milli egemenliğe dayalı devlet düşüncesine önem verdiği ortaya konmuştur. Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi eserinde geçen “Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz” (Rousseau, 2015: 15) ifadesine atıfla Köylü, Atatürk’ün idealinde yeni devlet yapısı ve reformalar üzerinde Rousseau’nun fikirlerinin etkili olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda Atatürk’ün Rousseau’yu Namık Kemal üzerinden incelemeye başladığı ve ilerleyen yıllarda Rousseau ve diğer Fransız düşünürleri doğrudan Fransızca olarak okuduğunu ifade etmiştir (Köylü, 2019: 118). Atatürk ve Rousseau’nun fikirlerini bağdaştırıldığı bir diğer önemli husus, halk egemenliğinin gerçekleşebilmesi için bireyin özgür olması gerektiği fikridir. Ulu Önder’in Rousseau’yu okuduğuna dair bilgiler Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinde açıkça yer almaktadır (Arsan, Borak, Kocatürk, 1997). Dünder da AnıtKabir’de, Kiyoshi Karl Kawakami’nin “Le Japon et la Paix Mondiale (1920) kitabında 30 ve 31. sayfalarında, Japon genç liberallere de ilham kaynağı olan Montesquieu, Rousseau, Bentham, Mill, Mirabeau gibi isimlerin Atatürk tarafından altını çizdiğini belirtmektedir (Dünder, 2024: 107). Rousseau’daki kuvvetler birliği düşüncesinin izlerinin, Atatürk’ün egemenlik tartışmalarında meclis hükümeti savunusunda görüldüğü bazı çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Ulu Önder’in “Hakikatte Efendiler, tabiatte Efendiler, âlemde Efendiler taksim-i kuva yoktur. Yani irade-i milliye ile ifade ettiğimiz kuvvette taksimi kuva yoktur” sözleri Atatürk’ün Toplum Sözleşmesi eserinden etkilendiği şeklinde yorumlanmaktadır (Kanadoğlu, Gümüş, Şahin, 2023: 15, 16). Atatürk’ün özgürlük düşüncesinde Rousseau’nun etkisini açıklarken, Turan “Fransız Yurttaş Hakları Bildirisi” ndeki yasa ile sınırlandırılmış bir özgürlük tanımı ile Atatürk’ün “Vatandaş Hakları İçin Medeni Bilgiler” kitabında yazdığı bölümdeki “...Başkasının hak ve özgürlüğü ve ulusun ortak yararı, kişisel özgürlüğü sınırlar. Kişisel özgürlüğü sınırlandırma devletin de adeta esası ve görevidir...Çünkü bu sınır ancak yasa yoluyla saptanır ve belirtilir” (aktaran Turan, 1982: 15) ifadelerin benzer görüşü yansıttığı kanaatindedir.

Atatürk’ün Rousseau’nun fikirlerinden etkilendiği görüşlerine çeşitli eleştiriler de mevcuttur. Bu eleştirilerin kuvvetli dayanaklarından biri, Söylev ve Demeçlerde yer alan şu ifadelerdir:

“Jean Jacques Rousseau’yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit, hakikat olduğuna kail olduğum, bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ıstırap, diğeri bir cinnettir. Merak ettim. Ahvali hususiyesini tetkik ettim anladım ki: hakikaten bu adam mecnun idi. Ve hali cinnette bu eserini yazmıştır. Binaenaleyh; çok ve çok istinad ettiğimiz bu nazariye böyle bir dimağın mahsulüdür” (Arsan, Borak, Kocatürk, 1997).

Sonraki yıllarda Türk düşünce dünyasında Rousseau etkisini ortaya koyan araştırmalardan biri de Özavcı’nın Ahmet Ağaoğlu üzerindeki Rousseau etkisini ortaya koyan çalışmasıdır. Ağaoğlu’nu etkileyen iki önemli Rousseau etkisi kısaca şu şekilde sıralanabilir: Fransız Devrimi’ne giden süreçte Rousseau’nun yazar olarak rolü. Ağaoğlu, edebiyat ve felsefenin Fransa’daki etkisinin Türkiye’de de model olduğunu düşünmüştür. Ayrıca genel irade ve liberal ahlak anlayışında da düşünürün etkisi gözlemlenmektedir. Öte yandan Ağaoğlu’nun düşüncelerinde Durkheim aracılığı ile Rousseau’daki bireycilik anlayışı da dikkat çekmektedir. Ayrıca bireyin genel iradede özgür olabilmesi için özel iradeden uzaklaşması fikri bizi yine Rousseau düşüncesine götürmektedir (Özavcı, 2011: 142-143, 145).

Türk entelektüellerin düşünce dünyasında Rousseau'nun etkisi sadece siyaset düşüncesi ve kavramları ile sınırlı kalmamış, edebiyatta da kendini göstermiştir. Öztürk'ün Abdülhak Hamit'in Sahra şiirindeki Rousseau etkisini incelediği araştırmasında, Rousseau'daki doğa durumu anlayışının şair üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca Türk şiirinde "ben anlayışı" nın, "biz" yerine "ben" kavramının geçmesi, Rousseau'daki özne kavramı ile bağdaştırılmıştır (Özavcı, 2011: 155, 158).

Sonuç

Osmanlı ve Japon düşünür ve edebiyatçıları üzerindeki Rousseau etkisini incelediğimiz bu makalede, öncelikle bu etkinin her iki ülkede de aynı dönemlerde yoğunlaştığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bunda Fransa'ya eğitim ve araştırma amaçlı giden şahsiyetlerin Rousseau ve diğer aydınlanma düşünürlerinin fikirlerini incelemeleri etkili olmuştur. Toplumsal ve siyasal gelişmelerin gerekli kıldığı bu incelemeler neticesinde hem Japonya'da hem Osmanlı'da Batılı düşünce ve sistemlerin kopyalanarak alınmadığı, kendi karakteristik yapısını ortaya koyan bir modernleşme programına öncülük ettiği her iki ülke için de geçerlidir. Hem Osmanlı Devleti hem Japonya'da modernleşmenin fikri alt yapısını oluşturmaya çalışan aydınların ortak özelliklerine bakıldığında vatanseverlik bilinci ön plana çıkmaktadır. Fransız İhtilali düşüncesinden doğrudan etkilenmemekle birlikte, ihtilalin getirdiği milliyetçi ve liberal fikirler üzerine kendi ideolojilerini inşa ettiklerini görmekteyiz. Fikirlerine kaynaklık eden eserlere bakıldığında ise Rousseau özelinde Toplum Sözleşmesi ilk dikkati çeken eserlerden biridir.

Çalışmamızın kilit ismi olan Rousseau'nun her iki ülkenin aydınlarını özellikle siyasi düşünce açısından etkilediği noktaları incelediğimizde, şöyle bir kavram haritası çıkarmış bulunmaktayız: Hem Batı ile mücadelede hem de ülkenin siyasi modernleşme programında, Rousseau'nun özgürlük, eşitlik, egemenlik, halk egemenliği, doğal haklar, ulusal egemenlik, genel irade, sözleşme, özgürlüğün yasalarla sınırlandırılması kavramları her iki aydın grupta da ortak biçimde görülmüştür. Bunun yanı sıra Rousseau'nun vergilendirme ve eğitim üzerine görüşleri de modernleşme programının bu boyutlarında yeni bakış açılarının ortaya konmasında etkili olmuştur. Ayrıca Rousseau'daki romantizm akımının edebiyatçıların kalem ve fikir dünyalarında da önemli yer edindiği görülmüştür.

Osmanlı ve Japon düşünürlerinde Rousseau'ya doğrudan bir hayranlık ve fikirlerini koşulsuz kabul elbette mümkün değildir. Kendisine yönelik çeşitli eleştirileri yine kavramlara indirgediğimizde, Toplum Sözleşmesi, egemenlik ve doğal haklar yine ortak terimle olarak karşımıza çıkmıştır. Rousseau'nun söylem ve fikirlerinin Osmanlı ve Japonya'da etkisinin şöyle sıralayabiliriz:

-Benimsenen Kavramlar

- Özgürlük, eşitlik, egemenlik, halk egemenliği, doğal haklar, ulusal egemenlik, genel irade, sözleşme, özgürlüğün yasalarla sınırlandırılması vb.

Eleştirilen Kavramlar

- Toplum sözleşmesi, doğal haklar, egemenlik vb.

Neticede, kendi ülkesinde dahi ağır eleştirilerle karşılaşan Rousseau, özellikle yukarıda belirtmiş olduğumuz kavramlar üzerinden Osmanlı ve Japonya'nın düşünce ve edebiyat çevresinde kendisinin lehine ve aleyhine yankı bulmuştur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlı ve Japonya'da ülkeyi ileriye taşıma gayreti içinde bulunan, modernleşme idealleriyle yeni bir oluşum tasavvur eden düşünür ve yazarlar için Rousseau, söylem ve düşünceleriyle, fikirlerinin beslediği ideolojilerle, kendi özgün fikir haritalarını çizebilmeleri yolunda önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Kaynakça

- Ağdemir, Z. (2018). Montesquieu ve Rousseau'da Vergiler: Kısa Bir Giriş. *Abi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 6-23.
- Akkaya Kia, R (2011). 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda J. J. Rousseau Düşüncesine Giriş, *Littera Edebiyat Yazıları Jean Jacques Rousseau Özel Sayısı Cilt:31(Haz. Ertem C. Stern M)*, Ürün Yayınları.
- Akkaya, R. (2022). *J. J. Rousseau Araştırmaları*, Der Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, M. (2001). Ziya Paşa'nın Emil Çevirisinin Önsözü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(7).
- Arsan, N. & Borak, S. & Kocatürk, U. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Aydın, K. & Hanağası, U. B. (2017). Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem, *KOSBED* 33:57-86.
- Berkes, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Chōmin N. (1983), *Nakae Chōmin Zenshū* 1, Iwanami Shoten.
- Dufourmont, E. (2023). Rousseau in Modern Japan (1868–1889): Nakae Chōmin and the Source of East Asian Democracy. In *Rousseau Today: Interdisciplinary Essays* (pp. 239-259). Cham: Springer International Publishing.
- Dündar A.M. (2024). Atatürk and Japan, *Global Perspectives on Japan No:7*.
- Heywood A. (2015). *Siyasi İdeolojiler* (çev. Levent Köker), Ankara: BB101 Yayınları.
- Ikkan, M. (1992). “Rusō no ‘Citoyen’ to Nakae Chōmin no ‘Shi’”. *Osaka Daigaku Daigakuin Hōgakukenkyūka*, 42/1992-1993, Dai 2-3, s. 903.
- Kanadoğlu, O. K. & Gümüş, C. & Şahin, B. N. (2013). Atatürk’ün Egemenlik Anlayışı ve Egemenlik Anlayışlarının Türk Anayasalarına Yansımaları, *TBB Dergisi*.
- Kōichirō, M. (2012). Nakae Chōmin ni okeru “yaku” to “hō”, *Nihon Shisōshi No. 79*, 29-469.
- Köylü, M. (2019). Mustafa Kemal Atatürk’ün Ulus Devleti, Egemenlik ve Bağımsızlık Anlayışına Fransız İhtilali Fikir Akımlarının Etkisi, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt/Vol. 5, Sayı/No. 1*.
- Kuran, E. (2004). *Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kuwabara, T (1970). *Rusō Ronshū*, Iwanami Shoten, Tokyo.
- Mardin, Ş. (1989). Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi (çev. Kemal Berkarda), *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, Cilt 10, Sayı 2-3*.
- Mardin, Ş. (2009). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Masaaki, K. (1958). *Japanese Thought in the Meiji Era*, Pan-Pacific Press, Tokyo.
- Moriarty M. Jennings J. (2019). *Rousseau*, The Cambridge History of French Thought (ed. Moriarty M.), Cambridge University Press,
- Nishibe, S. (2013). *Nakae Chōmin Hyakumen no Gokai*, Kabushiki Kaisha, Tokyo.
- Özavcı, H. O. (2011). Cumhuriyetin Entelektüel Kaynakları: Jean Jacques Rousseau ve Ahmet Ağaoğlu, *Littera Edebiyat Yazıları Jean Jacques Rousseau Özel Sayısı Cilt:31(Haz. Ertem C. Stern M)*, Ürün Yayınları.
- Öztürk, N. (2002). XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Voltaire ve Rousseau Çevirileri, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:12*.
- Usta, S. & Akıncı, A. (2018). Bir Alman Yönetim Yaklaşımı Olarak Kameralizm. *Journal of Political Administrative and Local Studies, 1(1)*, 67-86.
- Türe, C. F. & Türe, İ (2017). Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Entelijansiyası İçinde “İttihatçılar”ın Düşünsel Temelleri, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of Turk & Islam World Social Studies Yıl: 4, Sayı: 10*.
- Rousseau, J. J. (2015), *Toplum Sözleşmesi* (çev. Vedat Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sicim Kaplan, E. (2023). Pan-Asyacılık: Okakura Tenshin (Kakuzō) ve Asya Algısı”. *History Studies* 15, sy. 4.
- Song, T. H. (2016). Rousseau’s Confessions, the I-novel of Japan, and the confessional novel of Korea, focusing on Futon by Tayama Katai and Mansejeon by Sang-seop Yeom. In *Forum for World Literature Studies* (Vol. 8, No. 4, pp. 630-642). Wuhan Guoyang Union Culture & Education Company.
- Turan. Ş. (1982). *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ülken H. Z. (1994). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Yalvaç, F. (2007). Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 4(14)*, 121-160.
- Yazıcı, Y. (2022). *Nakae Chōmin’in Eserlerinde Asya Algısı ve Pan Asyacılık*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yonehara, K. (1986). *Nihon Kindai Shisō to Nakae Chōmin*, Kabushiki Kaisha, Japan.

<https://archive.org/details/religiousfreedom00mori/page/8/mode/2up> (Erişim tarihi: 01. 07. 2024).

<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ilyas.sucu/129638/006%2019.%20Y%C3%BCzy%C4%B1da%20D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce%20Ak%C4%B1mlar%C4%B1%20ve%20Osmanl%C4%B1%20Devleti,%20%C5%9Eerif%20Mardin.pdf> (Erişim tarihi, 26. 06. 2024).

<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ilyas.sucu/129638/006%2019.%20Y%C3%BCzy%C4%B1da%20D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce%20Ak%C4%B1mlar%C4%B1%20ve%20Osmanl%C4%B1%20Devleti,%20%C5%9Eerif%20Mardin.pdf> (Erişim tarihi, 26. 06. 2024).

EXTENDED SUMMARY

Ideologies that aim to move societies forward and guide the pioneers of modernization through concepts and theories are critical and developmental in nature. In this regard, in the Tanzimat Period of the Ottoman Empire, where modernization programs gained momentum; The Meiji Period, when the doors were opened to the outside world, is also a key point in Japan. Social and bureaucratic changes, rebellion movements, and recognition of the West have necessitated a close examination of Western ideologies. The modernization program of both countries was based not on the direct acceptance of Western ideas and institutions, but on their interpretation according to traditions and core structure. Therefore, there are differences in the basic concepts of modernization in the Ottoman Empire and Japan. When we look at the intellectual foundations of modernization, it is important to examine the intellectuals who aim to move society and the state forward. We can say that the ideas that emerged with the French Revolution and thinkers such as Rousseau, who laid out the intellectual foundations of these ideologies, especially nationalism, guided the modernization program of these intellectual groups.

In this study, Rousseau's influence on thinkers and writers in the Ottoman Empire and Japan is discussed. Rousseau, who was one of the pioneers of the ideology of nationalism based on the idea of general will, also influenced ideologies such as liberalism and socialism in an intellectual sense. This review includes not only the positive effects but also the negative criticisms towards Rousseau. Our main aim is to analyze the intellectual foundations of the modernization period in the Ottoman Empire and Japan, whose effects continue until today. The main problem of the study is, based on the modernization periods in both Japan and the Ottoman Empire, on the basis of which concepts Rousseau's influence on the intellectuals who shaped the political thought of both countries took place and to what extent this influence found a place in the political arena.

Japanese thinkers, who shaped their ideas around concepts such as national independence and national rights, also realized the need to master Western languages and to carry out translation studies from these languages as much as possible. For example, Nakae Chomin, known as the Rousseau of the East, is one of the first names to introduce Rousseau to Japan by translating Rousseau's Social Contract and writing down Rousseau's concepts and thoughts in his writings. It is noteworthy that Chomin, instead of directly translating the concepts used by Rousseau, simplified them according to Japanese thought. In addition, Rousseau's influence on the defenders of the Freedom and Popular Rights Movement, thinkers and writers such as Fukuzawa Yukichi and Shimazaki Toson; Criticisms of Rousseau by people such as Nishi Amane and Kato Hiroyuki also reveal the ideological diversity of the period. Rousseau's influence in the Ottoman world of thought differs before and after the Tanzimat period. It is seen that Rousseau, who was criticized especially for his idea of the state of nature in the early 19th century, had an impact on the shaping of the political ideologies of thinkers and writers of the Tanzimat period and after. Among the New Ottomans, many important figures such as Namık Kemal, Ziya Pasha, Şinasi, "homeland, love of homeland, reason, law, equality, the rule of law, natural rights, social contract" etc. By writing articles on concepts, they aimed to ensure that these concepts were remembered by the public. Names such as Münif Pasha and Ahmet Mithat Efendi made translations of Rousseau's works. In addition, the romanticism movement in Rousseau also had an impact on literary figures. While examining Rousseau's influence on the Turkish intellectual world, it is important to mention his influence on Atatürk's ideas. At this point, concepts such as national sovereignty, full independence, freedom, equal citizenship and republic are important for our study. There are opinions that Atatürk studied Rousseau in terms of concepts such as national sovereignty and general will. However, on the other hand, there are various criticisms regarding the views that Atatürk was influenced by Rousseau's ideas.

As a result, when we examine the points where Rousseau influenced the intellectuals of both countries, especially in terms of political thought, the concepts of freedom, equality, sovereignty, popular sovereignty, natural rights, national sovereignty, general will, contract, limitation of freedom by law were seen in common in both intellectual groups. In addition, it has been seen that the romanticism movement in Rousseau has gained an important place in the writings and intellectual worlds of literary figures. When we reduce the various criticisms against him to concepts, Social Contract, sovereignty and natural rights again appear as common terms.